

પુણ્ય અને પાપના શુભ-અશુભ રાગભાવને એકત્વપણે (અનુભવે છે). સ્વભાવ શુદ્ધ છે અને વિભાવ અશુદ્ધ છે, બેનું એકપણે માનવું એ બંધ છે, એ મિથ્યાત્વ છે, એ અજ્ઞાન છે. શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્મા, એનાથી રાગ અને વિકલ્પથી ભિન્ન મારી ચીજ છે. એમ જેણે રાગથી ભિન્ન કરી અને પોતાના સ્વભાવની એકતા અંતરમાં શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિ દ્વારા સાધી, એને મોક્ષમાર્ગ કહે છે. ગ્રીક-લેટિન જેવું લાગે. માણસને તત્ત્વનો અભ્યાસ ન મળે. 'શાંતિભાઈ'! આત્મા શું વસ્તુ છે? અંદર કેમ દુઃખી છે? કેમ બંધ છે? અને બંધ રહિત કેમ થવાય એ વાત એણે અનંતકાળમાં બરાબર સાંભળી નથી. વિચારી નથી. અંદરમાં પ્રભુ આત્મા..

આ અધિકાર તો આપણે ભાષાસમિતિનો ચાલે છે. પણ મોક્ષમાર્ગમાં આત્મા, એ વિભાવના વિકલ્પોની લાગણી જે પુણ્ય-પાપ અને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામ, એનાથી ભિન્ન પોતાનું જે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, એનો આશ્રય લઈને જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રગટ થાય, એને મોક્ષમાર્ગ કહે છે. એ મોક્ષમાર્ગને સાધનારા સંતો હોય છે. એને ભાષા સમિતિ હોય છે એમ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. જો કે નિશ્ચયથી તો એ વિકલ્પરહિત જ પોતાની શુદ્ધ પરિણતિને સાધે છે. એ જ સાચી અંતર શુદ્ધ સ્વભાવની એકતા એ એની સાચી સમિતિ છે. સમિતિ-સ્વરૂપની પરિણતિ શુદ્ધ ગતિ, વિકારરહિત આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ એની શુદ્ધ પરમપવિત્ર એની પરિણતિ, ગતિ, રમણતા એ જ સાચી સમિતિ ગણવામાં આવી છે. આવું છે. એને ભાષાસમિતિ વિકલ્પ હોય છે. તો બરાબર હિતમિત બોલવું. વીતરાગ કહે છે એ રીતે સત્ય વાત કહેવી. એને વ્યવહાર સમિતિ પુણ્યબંધનું કારણ છે. 'મનસુખભાઈ'! ભારે વાત છે આ. અગમ્ય વાતું છે આ.

હવે અહીં તો આપણે નિશ્ચયનું છે, જુઓ ૮૫મો કળશ.

પરબ્રહ્મણ્યનુષ્ઠાનનિરતાનાં મનીષિણામ્ ।

અન્તરૈરપ્યલં જલ્પૈઃ બહિર્જલ્પૈશ્ચ કિં પુનઃ ॥૮૫॥

શ્લોકાર્થ :- 'પરમબ્રહ્મના અનુષ્ઠાનમાં નિરત...' ભગવાનઆત્મા પરમાત્મ સ્વરૂપ જ શુદ્ધ આનંદ છે. એવો જે પરમબ્રહ્મ. બ્રહ્મ કેમ કહ્યું? કે પરમ આનંદસ્વરૂપ આત્મા છે.

અતીન્દ્રિય આનંદનો એ સાગર પ્રભુ આત્મા છે. એથી પરમબ્રહ્મ, એવા અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વભાવમાં-અનુષ્ઠાનમાં. એ એનું અનુષ્ઠાન. આહાહા...! પરમાનંદ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એમાં આચરણ કરવું એટલે એકાગ્ર થવું. એ એનું અનુષ્ઠાન, એ ધર્મીનું આચરણ છે. આહાહા...!

‘પરમબ્રહ્મના અનુષ્ઠાનમાં નિરત...’ નિરત એટલે લીન. આહાહા...! અનાદિથી અજ્ઞાનમાં પોતાના નિજાનંદ સ્વરૂપના ભાન વિના, એ પુણ્ય અને પાપના રાગભાવ, દુઃખભાવ, એમાં એ રત હતો, લીન હતો. એ સંસારમાં રખડવાના રસ્તા છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ એમની લીનતા ફેરવી. પરમબ્રહ્મનું અનુષ્ઠાન કર્યું. આહાહા...! અનાદિથી.. આ દેહ તો જડ, માટી, ધૂળ, અજીવ છે. એને અને આત્માને કાંઈ સંબંધ છે નહિ. બન્ને પરિણતિ નિરાળી છે. બેની દશા જ જુદી છે. આ તો જડ, માટી, અજીવ છે. એ અજીવની પર્યાય કરતું અજીવ પોતાથી ટકી રહ્યું છે.

આત્મામાં જે અનાદિના પુણ્ય અને પાપના ભાવ જે વિભાવભાવ, એમાં જે અનાદિથી રત હતો, લીન હતો એ દુઃખને પંથે, બંધને પંથે હતો. ‘શાંતિભાઈ’! આવું સ્વરૂપ છે. બહુ ઝીણું છે. અજાણ્યાને તો ગ્રીક-લેટિન જેવું લાગે. ગ્રીક-લેટિન ભાષા હોય ને એવું લાગે. વસ્તુનો કોઈ દિ’ પરિચય કર્યો નથી. અંદર દેહમાં રજકણથી, માટીથી જુદું, જેના ચૈતન્યના તેજ. જ્ઞાન અને આનંદના તેજથી દીપતો, ઓપતો, શોભતો આત્મા છે. એવા આત્માને અહીં પરમબ્રહ્મ કહે છે. પરમ આનંદસ્વરૂપ, અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ છે. આ વિષયોમાં, પૈસામાં, શરીરમાં, સ્ત્રીના ભોગમાં સુખ માને છે, એ તો મૂઠ અજ્ઞાની કલ્પના કરીને માને છે. એમાં છે નહિ. કલ્પના કરી અને મૂઠ પોતાના આનંદને ભૂલી, એમાં ઠીક પડે છે, મજા પડે છે એમ એ માને છે. એ માન્યતા મિથ્યા ભ્રમ અને દુઃખરૂપ છે. એને ટાળીને જેણે પરમબ્રહ્મ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર પ્રભુ! એનું જેણે અનુષ્ઠાન કર્યું. એના અંતરના આચરણમાં જે લીન છે. આ શું કહે છે?

અનાદિનું આચરણ એનું. વિકારી, પુણ્ય અને પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ આદિ ભાવ, એ બધા વિકારી ભાવ છે. એનું એને આચરણ હતું. એ આચરણ મિથ્યાઆચરણ, મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાઆચરણ છે. એ આચરણની દૃષ્ટિ છોડી, જે પરમબ્રહ્મ ભગવાનઆત્મા, એના અનુષ્ઠાનમાં લીન છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સત્ શાશ્વત ચિદ્ જ્ઞાન અને અતીન્દ્રિય આનંદ, એના અનુષ્ઠાનમાં લીન છે. ભાષા જુઓ એની. આહાહા...! ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ આત્મા, એના આચરણમાં, અનુષ્ઠાનમાં, આચરણમાં લીન છે. એ મુક્તિનો માર્ગ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? ‘શશીભાઈ’! આ શબ્દ તો બહુ સરસ આવ્યો છે. માંગણિકમાં પહેલો જ આવ્યો છે. લ્યો તમારે. આહાહા...!

કહે છે, અરે...! એકવાર સત્ય શું છે, તારું સત્પણું, સત્યપણું. પુણ્ય-પાપના ભાવ

એ તો બધા અસત્ય અને દુઃખકારી, વિકારી છે. શરીર, વાણી, મન તો બધા જડ અને અજીવ છે. એ કાંઈ તારામાં નથી, તારા નથી. તારા થઈને રહ્યા નથી. એ તો એના થઈને રહ્યા છે. તું આનંદ અને જ્ઞાનનો, તેજનો સાગર પ્રભુ છો. એ પણે અનાદિથી ન રહેતા, શુભ-અશુભના વિકલ્પો, પુણ્ય-પાપના રાગ, એના આચરણપણે રહેવું એ દુઃખદાયક આચરણ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આચરણ તો એની દશામાં થાય ને? હેં?

ભગવાનઆત્મા અનાદિથી વિકારના, પુણ્ય-પાપના ભાવના આચરણમાં છે એ તો બંધભાવ છે, દુઃખભાવ છે, સંસાર ભાવ છે, રખડવાનો ભાવ છે. દુઃખની જાળમાં ઘૂંચાવાનો એ ભાવ છે. જેને હવે મોક્ષ કરવો હોય એને, ભગવાનઆત્મા પરમબ્રહ્મ, પરમઆનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર સ્વરૂપ, ધ્રુવ અનાદિઅનંત અવિનાશી જે ચીજ છે, એ પરમબ્રહ્મના અનુષ્ઠાન. એ પર્યાય છે. પરમબ્રહ્મ એ ત્રિકાળી આનંદસ્વરૂપ. એ ધ્રુવ છે.. છે.. અને છે આત્મા. આદિ નથી, અંત નથી. અનાદિથી છે, છે અને છે. એવું જે અતીન્દ્રિય પરમબ્રહ્મ આનંદસ્વરૂપ, એનું અનુષ્ઠાન એટલે એમાં એકાગ્રતા, જેને મોક્ષમાર્ગ કહીએ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, એ પરમબ્રહ્મનું અનુષ્ઠાન છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! વાત સાંભળતા બેસવી કઠણ પડે. અરે...! સંપ્રદાયમાં આ વાત ચાલે નહિ.

આ વાત જ બીજી ભગવાન! વાત જ બાપુ! અપૂર્વ વાત અનંતકાળમાં જેણે સાંભળી નથી, ગ્રહી નથી, રુચિ નથી, પરિણમી નથી. એ ચીજ તો કેવી હોય? ભાષા જ પહેલી એવી લીધી. જુઓને! ભાષાસમિતિનું કહે છે. એ ભાષા બોલવું એ નહિ કહે છે. આહાહા...! એ વ્યવહાર સમિતિનો વિકલ્પ એ તો વ્યવહાર આચરણ છે. પણ નિશ્ચય જેને આવું આચરણ હોય એને હોય. પણ એ વ્યવહાર આચરણનો પણ વિકલ્પ છે એ છોડીને ભગવાન પરમાનંદ પ્રભુ! ધ્રુવ અવિનાશી અનાદિઅનંત સત્ આત્મા, એનું જે આનંદસ્વરૂપ, ધ્રુવ, એમાં એકાગ્ર થવું, એ પરમબ્રહ્મનું અનુષ્ઠાન છે, એ આત્માનું અનુષ્ઠાન છે, એ આત્માનું આચરણ છે, એ આત્માની મોક્ષમાર્ગની દશા છે. સમજાય છે કાંઈ?

એવા ધર્માત્માએ 'નિરત (અર્થાત્ પરમાત્માના આચરણમાં લીન) એવા ડાહ્યા પુરુષોને—' જુઓ! એને ડાહ્યા કહ્યા. આ દુનિયાના ડાહ્યા એ ડાહ્યા નહિ. મહિને પાંચ-પાંચ હજાર, દસ-દસ હજારના પગાર. એ ડાહ્યા હશે કે નહિ? આ 'રામજીભાઈ'એ છોકરાને કેળવીને કેવો મોટો કર્યો છે 'સુમનભાઈ'. આઠ હજારનો પગાર. એમ લોકો કહે છે. આપણને કાંઈ ખબર નથી. આમ લોકો કહે કે એમના દીકરાને આઠ હજારનો માસિક પગાર છે. નવ હજાર છે, લ્યો. એના બાપને ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- મને ખબર નથી અને સરકારનો કાયદો થયો કે પાંચ હજારથી વધારે કોઈને અપાય નહીં.

ઉત્તર :- એ ખાનગી હોય. આહાહા...!

કહે છે, કે એ ડહાપણ નહિ. એમ કહે છે. એ તો રખડવાના ડહાપણ છે. આહાહા...! જુઓને! આ શું કહે છે?

ભગવાન આનંદની મૂર્તિ, પ્રભુ! વસ્તુ હોય એ દુઃખરૂપ હોય? દુઃખ તો એનાથી ઊલટી વિકૃત દશા કરે એ દુઃખ છે. દુઃખ નથી શરીર, વાણી, મનમાં, દુઃખ નથી અંતર સ્વરૂપમાં. અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ ભગવાન, એને ભૂલીને પુણ્ય અને પાપના ભાવમાં રોકાય છે એ દુઃખ છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એ રુચિ છોડી જેણે પરમબ્રહ્મ ભગવાન આનંદમૂર્તિ, પ્રભુ! આસ્રવના રાગથી નિરાળો, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ એ તો બંધના કારણ, આસ્રવ, વિકાર છે. એનાથી નિરાળું ધ્રુવ તત્ત્વ છે. એના અનુષ્ઠાનમાં એક સ્વભાવમાં સ્વઆશ્રયમાં લીન છે, તે ડાહ્યા પુરુષોને... એને ડાહ્યા પુરુષ કહ્યા. બાકી બધા પાગલ અને ગાંડા છે. મહિને દસ-દસ હજારના પગાર હોય. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

અરે...! પ્રભુ પોતાનું સ્વરૂપ, આનંદનું ધામ, મૃગની ડુંટીમાં-નાભીમાં કસ્તુરી, એ મૃગને કસ્તુરીની કિંમત ન મળે. એમ અંતર આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદની કસ્તુરી ભરી છે, એની એને કિંમત નથી. પુણ્ય અને પાપ અને કાં પુણ્યના ફળ આ ધૂળ મળી હોય કાંઈક, પૈસા પાંચ-પચાસ લાખ, બાયડી-છોકરા કાંઈક રૂપાળા અને સારા (થયા હોય), આ એની ધૂળની લક્ષ્મી. આહાહા...! એની એને મહિમા. એ મૂઠ છે, કહે છે અહીં તો. એય...! ‘મલૂકચંદભાઈ’! આહાહા...! ન્યાયથી સમજવું પડશે કે નહિ? નિ ધાતુ છે ને? વસ્તુનું સ્વરૂપ જેવું છે તેને નિ ધાતુ દોરી જવું. જેમ છે તેમ એને જ્ઞાનમાં લઈ જવું એનું નામ ન્યાય કહેવાય. આહાહા...!

ભગવાનમાં.. શ્લોક મૂક્યો છે ને. ટીકાનો પોતાનો નહિ? ટીકાકારનો પોતાનો. અરે...! જેના આચરણ, વિકારના આચરણ જે પર તરફના આશ્રયવાળા, એવી આશ્રયદષ્ટિ જેને પરની છૂટી ગઈ છે, અને સ્વ ભગવાન નિત્યાનંદ પ્રભુ, ધ્રુવ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એનું જેને અનુષ્ઠાન લીન છે... આહાહા...! ‘એવા ડાહ્યા પુરુષોને- (એટલે) મુનિજનોને...’ એવા ધર્માત્માને.. આહાહા...! ‘અંતર્જલ્પથી (-વિકલ્પરૂપ અંતરંગ ઉત્થાનથી)...’ અંદર વિકલ્પ-વૃત્તિ ઉઠે ને? હું આવો છું, કે તેવો છું. એવો વિકલ્પ ઉઠે એ અંતર્જલ્પ છે, વિકાર છે કહે છે. એનાથી ધર્માત્માને શું પ્રયોજન છે? કહે છે. આહાહા...! જુઓ! આ મુનિની દશા. અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીન છે. એવી દશા જેને છે એવા ધર્માત્માને અંતર્જલ્પ, અંતર્મુખની વૃત્તિનું ઉત્થાન, વિકલ્પ ઉઠવો. એનું શું પ્રયોજન? એ તો રાગ, વિકાર છે.

એ ઉત્થાનથી ‘પણ બસ થાઓ,...’ શું કહે છે? અંતર્જલ્પથી પણ બસ થાઓ. એટલે શું? બહારથી તો બોલવું બંધ છે. એનાથી તો શું કહેવું? એમ કહે છે. ભાષા બોલવી એ તો જડ અવસ્થા છે, પણ એમાં વિકલ્પ ઉઠે છે કે આમ બોલવું, એ રાગ છે. આહાહા...! કહે છે, કે ધર્માત્મા મુનિઓ સંત જંગલમાં વસતા હોય એની વાત છે ને? એને જેના આનંદના અનુષ્ઠાનમાં લીન છે, એવા સંતોને અંતરવૃત્તિનું શું કામ છે, કહે છે. અંતર્જલ્પ ઉઠે. આમ

કહું, આમ બોલવું, આમ વાત એવી વૃત્તિ, એનાથી બસ થાઓ. છે ને ‘અન્તરૈરપ્યલં જલ્પૈઃ’
‘અન્તરૈરપ્યલં જલ્પૈઃ’ અલં બસ થાઓ. એ અંદરમાં રાગની વૃત્તિનો વિકલ્પ ઉઠે એ દુઃખરૂપ
છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

કેટલાક પાછા એમ કહે છે, શાસ્ત્રમાં બહુ ઊંચી વાત આવી છે. ઉત્કૃષ્ટ. માટે અમારું
આચરણ જઘન્ય-મધ્યમ છે. હવે આ તો પણ મૂળ ચીજ જ આ છે. આહાહા..! હજી આત્મા
આનંદસ્વરૂપ છે, એમાં પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો છે નહિ, અને અજીવ તો માટી-જડ છે એ
તો એનામાં છે જ નહિ. એટલું પણ હજી જેને ભાન નથી. એને સમ્યગ્દર્શન વિના સ્વરૂપમાં
ચારિત્રની લીનતાની દશા હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ ચોરાશીના અવતારમાં લુંટાણો
છે, કહે છે. ભાઈ! તારી નિધિ. તારું નિધાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અંદર પડ્યું રહ્યું છે. એની
સામું જોયા વિના, વેરીની સામું તેં જોઈને વેરીને વ્હાલા કર્યા છે. આહાહા..! એ શુભ અને
અશુભનો રાગ એ વેરી, એને તેં વ્હાલા કર્યા, ભગવાન! હવે છોડને કહે છે. આહાહા..!
પહેલી દષ્ટિ તો નિર્મળ કર. કે એ પુણ્ય અને પાપના રાગ એ વિભાવ અધર્મ છે. મારી
ચીજ એનાથી જુદી છે. એવો આનંદમૂર્તિનો અનુભવ કરીને પ્રતીત કરવી, એનું નામ પ્રથમ
સમ્યગ્દર્શન, ધર્મની પહેલી શરૂઆતની દશા કહેવામાં આવે છે.

એ ઉપરાંત અહીંયા તો હવે મુનિની દશાનું વર્ણન છે. મુનિ તો સ્વરૂપમાં એટલા બધા
લીન હોય છે, કે જેને અંતર્જલ્પના વિકલ્પથી અલમ-બસ થાઓ. બસ થાઓ... બસ થાઓ...
સમજાવવું છે ને? બસ થાઓ એમ કહે એ પણ એક વિકલ્પ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘મુનિજનોને
અંતર્જલ્પથી (–વિકલ્પરૂપ અંતરંગ ઉત્થાનથી)...’ અંદર વૃત્તિ ઉઠે, એ ઉત્થાન થયું ને? વિકલ્પ
ઉઠે, રાગ, આ છું, તે છું, આ નહિ, તે નહિ, બધો અંતરમાં મનનો વિકલ્પ, હોં! એ દુઃખરૂપ
છે. બંધ કરો. ભગવાન! તારા ઘરમાં જા હવે. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અને બહિર્જલ્પ ‘બહિર્જલ્પની (–ભાષા બોલવાની) તો વાત જ શી?’ કહે છે. બોલવું
એવો જે વિકલ્પ ઊઠે, બોલવાનો એ તો મુનિને શું કામ? આહાહા..! ‘સમાધિશતક’માં લીધું
છે ને? કોની સાથે બોલવું? આ દેખાય એ તો જડ છે. અંદર આત્મા એ તો રાગ રહિત
ભિન્ન ચીજ છે. હું કોની સાથે બોલું? ઓલો સાંભળતો નથી અને આ જડને ભાન નથી.
ચૈતન્ય છે એ તો જાણનાર, દેખનાર પ્રભુ છે. મૌન રહેવાની વાતમાં આવે છે ને?
‘સમાધિશતક’માં આવે છે. કોની સાથે હું બોલું? મારો સ્વભાવ જ અંતરમાં... અંતર્વિકલ્પ
ઉત્થાન કરવું એ પણ મારું સ્વરૂપ નથી, તો બોલવું અને બોલીને કરવું એ કોને હું કહું?
શું કહું? સમજાણું કાંઈ? ‘બહિર્જલ્પની તો વાત જ શી કરવી?’ છે વ્યવહારસમિતિની વ્યાખ્યા.
પાછી ઉડાવી નાખી. ટીકાકારે ઉડાવી નાખી. એટલે માણસને આ ટીકા આકરી પડે છે ને.
લ્યો એ ભાષા સમિતિની વાત થઈ.

હવે મુનિની એષણા સમિતિ. મુનિ એ આત્માના આનંદમાં રમનારા હોય છે. એને

આહાર નિર્દોષ હોય છે. એને માટે કરેલો આહાર, ચોકા કરીને લે એ આહાર હોય નહિ. ન હોય? તમારે કરે છે ને? આહાહા..! મુનિની દશા.. લોકો કહે છે કે તમે મુનિને માનો, પણ મુનિ આગમથી તો જો. આગમની દૃષ્ટિથી મુનિ કોને કહેવા, એના ખબર વિના મુનિ કોને માનવા? એય..! એષણાસમિતિ કહે છે. પહેલા ઈર્યાસમિતિની વાત આવી ગઈ, પંચમહાવ્રતની વાત આવી ગઈ, પછી ઈર્યા-ભાષાની, હવે એષણાસમિતિ. ૬૩મી ગાથા.

ગાથા-૬૩

કદકારિદાણુમોદનરહિદં તહ પાસુગં પસત્થં ચ ।
દિણ્ણં પરેણ ભત્તં સમભુત્તી એસણાસમિદી ॥૬૩॥

કૃતકારિતાનુમોદનરહિતં તથા પ્રાસુકં પ્રશસ્તં ચ ।
દત્તં પરેણ ભક્તં સંભુક્તિઃ એષણાસમિતિઃ ॥૬૩॥

અત્રૈષણાસમિતિસ્વરૂપમુક્તમ્ । તદ્વથા -

મનોવાકકાયાનાં પ્રત્યેકં કૃતકારિતાનુમોદનૈઃ કૃત્વા નવ વિકલ્પા ભવન્તિ, ન તૈઃ સંયુક્તમન્નં નવકોટિવિશુદ્ધમિત્યુક્તમ્; અતિપ્રશસ્તં મનોહરમ્; હરિતકાયાત્મકસૂક્ષ્મપ્રાણિસંચારાગોચરં પ્રાસુકમિત્યભિહિતમ્; પ્રતિગ્રહોચ્ચસ્થાનપાદક્ષાલનાર્ચનપ્રણામયોગશુદ્ધિભિક્ષાશુદ્ધિનામધેર્યૈર્નવવિધપુણ્યેઃ પ્રતિપત્તિં કૃત્વા શ્રદ્ધાશક્ત્યલુબ્ધતાભક્તિજ્ઞાનદયાક્ષમાઽભિધાનસપ્તગુણસમાહિતેન શુદ્ધેન યોગ્યાચારેણોપાસકેન દત્તં ભક્તં ભુંજાનઃ તિષ્ઠતિ યઃ પરમતપોધનઃ તસ્યૈષણાસમિતિર્ભવતિ । ઇતિ વ્યવહારસમિતિક્રમઃ । અથ નિશ્ચયતો જીવસ્યાશનં નાસ્તિ પરમાર્થતઃ, ષટ્પ્રકારમશનં વ્યવહારતઃ સંસારિણામેવ ભવતિ ।

તથા ચોક્તં સમયસારે (?) -

“ળોકમ્મકમ્મહારો લેપ્પાહારો ય કવલમાહારો ।
ઉજ્જ મળો વિ ય કમસો આહારો છવ્વિહો ણેયો ॥”
અશુદ્ધજીવાનાં વિભાવધર્મં પ્રતિ વ્યવહારનયસ્યોદાહરણમિદમ્ ।
ઇદાર્નીં નિશ્ચયસ્યોદાહરિરુચ્યતે । તદ્વથા-

“જસ્સ અણેસણમપ્પા તં પિ તવો તપ્પહિચ્છગા સમણા ।
અણ્ણં ભિક્ખમણેસણમધ તે સમણા અણાહારા ॥”

તથા ચોક્તં શ્રીગુણભદ્રસ્વામિભિઃ :-

(માલિની)

‘‘યમનિયમનિતાન્તઃ શાન્તબાહ્યાન્તરાત્મા
 પરિણમિતસમાધિઃ સર્વસત્ત્વાનુકમ્પી ।
 વિહિતહિતમિતાશી ક્લેશજાલં સમૂલં
 દહતિ નિહતનિદ્રો નિશ્ચિતાધ્યત્મસારઃ ॥’’

અનુમનન-કૃત-કારિતવિહીન, પ્રશસ્ત, પ્રાસુક અશનને,
 -પરદત્તને મુનિ જે ગ્રહે, એષણસમિતિ તેહને. ૬૩.

અન્વયાર્થ :- [પરેણ દત્તં] પર વડે દેવામાં આવેલું, [કૃતકારિતાનુમોદનરહિતં]
 કૃતકારિત-અનુમોદન રહિત, [તથા પ્રાસુકં] પ્રાસુક [પ્રશસ્તં ચ] અને *પ્રશસ્ત [ભક્તં]
 ભોજન કરવારૂપ [સંમુક્તિઃ] જે સમ્યક્ આહારગ્રહણ [એષણસમિતિઃ] તે એષણસમિતિ
 છે.

ટીકા :- અહીં એષણસમિતિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે —

મન, વચન અને કાયામાંના પ્રત્યેકને કૃત, કારિત અને અનુમોદના સહિત ગણીને તેમના
 નવ ભેદો થાય છે; તેમનાથી સંયુક્ત અન્ન નવ કોટિએ વિશુદ્ધ નથી એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું
 છે; અતિપ્રશસ્ત એટલે મનોહર (અન્ન); હરિતકાયમય સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓના સંચારને અગોચર
 તે પ્રાસુક (અન્ન) — એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે. *પ્રતિગ્રહ, ઉચ્ચસ્થાન, પ્રાદ્યપ્રક્ષાલન, અર્ચન,
 પ્રણામ, યોગશુદ્ધિ (મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિ) અને ભિક્ષાશુદ્ધિ-એ નવવિધ પુણ્યથી (નવધા
 ભક્તિથી) આદર કરીને, શ્રદ્ધા, શક્તિ, અલુબ્ધતા, ભક્તિ, જ્ઞાન, દયા અને ક્ષમા-એ (દાતાના)
 સાત ગુણો સહિત શુદ્ધ યોગ્ય-આચારવાળા ઉપાસક વડે દેવામાં આવેલું (નવ કોટિએ શુદ્ધ,
 પ્રશસ્ત અને પ્રાસુક) ભોજન જે પરમ તપોધન લે છે, તેને એષણસમિતિ હોય છે. આમ
 વ્યવહારસમિતિનો ક્રમ છે.

* પ્રશસ્ત = સારું; શાસ્ત્રમાં પ્રશંસેલું; જે વ્યવહારે પ્રમાદાદિનું કે રોગાદિનું નિમિત્ત ન હોય
 એવું.

+ પ્રતિગ્રહ = ‘આહારપાણી શુદ્ધ છે, તિષ્ઠ, તિષ્ઠ, તિષ્ઠ, (-ઊભા રહો, ઊભા રહો, ઊભા
 રહો.) એમ કહીને આહારગ્રહણની વિનતિ કરવી તે; કૃપા કરવા માટે વિનતિ; આદરસન્માન.
 [આમ પ્રતિગ્રહ કરવામાં આવતાં, જો મુનિ કૃપા કરી ઊભા રહે તો દાતાના સાત ગુણોથી
 યુક્ત શ્રાવક તેમને પોતાના ઘરમાં લઈ જઈ, ઉચ્ચ સ્થાને બિરાજમાન કરી, પગ ધોઈને, પૂજન
 કરે છે અને પ્રણામ કરે છે. પછી મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક શુદ્ધ ભિક્ષા દે છે.]’

હવે નિશ્ચયથી એમ છે કે—જીવને પરમાર્થે અશન નથી; છ પ્રકારનું અશન વ્યવહારથી સંસારીઓને જ હોય છે.

એવી રીતે શ્રી *સમયસારમાં (?) કહ્યું છે કે :-

“[ગાથાર્થ :-] નોકર્મ-આહાર, કર્મ-આહાર, લેપ-આહાર, ક્વલ-આહાર, ઓજ-આહાર અને મન-આહાર—એમ આહાર ક્રમશઃ છ પ્રકારનો જાણવો.”

—અશુદ્ધ જીવોના વિભાવધર્મ વિષે વ્યવહારનયનું આ (અવતરણ કરેલી ગાથામાં) ઉદાહરણ છે.

હવે (શ્રી પ્રવચનસારની ૨૨૭મી ગાથા દ્વારા) નિશ્ચયનું ઉદાહરણ કહેવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે :-

“[ગાથાર્થ :-] જેનો આત્મા એષણારહિત છે (અર્થાત્ જે અનશનસ્વભાવી આત્માને જાણતો હોવાને લીધે સ્વભાવથી આહારની ઇચ્છા રહિત છે) તેને તે પણ તપ છે; (વળી) તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે (—અનશનસ્વભાવી આત્માને પરિપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરવા માટે) પ્રયત્ન કરનારા એવા જે શ્રમણો તેમને અન્ય (—સ્વરૂપથી જુદી એવી) ભિક્ષા એષણા વિના (—એષણાદોષ રહિત) હોય છે; તેથી તે શ્રમણો અનાહારી છે.”

એવી રીતે (આચાર્યવર) શ્રી ગુણભદ્રસ્વામીએ (આત્માનુશાસનમાં ૨૨૫મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[શ્લોકાર્થ :-] જેણે અધ્યાત્મના સારનો નિશ્ચય કર્યો છે, જે અત્યંત યમનિયમ સહિત છે, જેનો આત્મા બહારથી અને અંદરથી શાંત થયો છે, જેને સમાધિ પરિણમી છે, જેને સર્વ જીવો પ્રત્યે અનુકંપા છે, જે વિહિત (—શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબનું) *હિત-મિત ભોજન કરનાર છે, જેણે નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે, તે (મુનિ) ક્લેશજાળને સમૂળગી બાળી નાખે છે.”

ગાથા-૬૩ ઉપર પ્રવચન

કદકારિદાણુમોદણરહિદં તહ પાસુગં પસત્યં ચ ।

દિણ્ણં પરેણ ભત્તં સમભુત્તી એસણાસમિદી ।।૬૩।।

* અહીં ઉદ્ધૃત કરેલી ગાથા સમયસારમાં નથી પરંતુ પ્રવચનસારમાં (પ્રથમ અધિકારની ૨૦મી ગાથાની તાત્પર્યવૃત્તિ-ટીકામાં) અવતરણરૂપે છે.

* હિત મિત = હિતકર અને માપસર

નીચે હરિગીત. મોજ-શોખનું નીચે હરિગીત.

અનુમનન-કૃત-કારિતવિહીન, પ્રશસ્ત, પ્રાસુક અશનને,
-પરદત્તને મુનિ જે ગ્રહે, એષણસમિતિ તેહને. ૬૩.

એષણસમિતિ. એષણા એટલે શું? શોધવું. મારે માટે કરેલું નથી ને? મુનિને માટે કર્યું, કરાવ્યું અને અનુમોદવું એ કોઈપણ આહાર લે નહિ. મુનિદશા છે. નીચે છે, જુઓ!

‘મન, વચન અને કાયામાંના પ્રત્યેકને કૃત, કારિત અને અનુમોદના સહિત ગણીને તેમના નવ ભેદો થાય છે;...’ મન, વચન અને કાયા. મન, વચન, કાયાથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું. એના નવ ભેદ થાય. નવ ભેદે એને આહારનો ત્યાગ હોય છે. મનથી કરેલો, કરાવેલો અને અનુમોદવો અને વચનથી અને કાયાથી. નવ ભેદે આહારનો સદોષનો ત્યાગ હોય છે. સમજાણું કાંઈ? ‘તેમનાથી સંયુક્ત અન્ન નવ કોટિએ વિશુદ્ધ નથી...’ જુઓ! જેમાં એને માટે કરેલું હોય, કરાવ્યું હોય અને કર્તાને લે. એ લે એ જ અનુમોદના છે, ભાઈ! ખબર છે કે આ મારે માટે કર્યું છે. આ પાણી બનાવ્યું છે. પાણી ક્યાં ત્યાં પાંચ-દસ શેર હતું? ઊના પાણી કરી રાખ્યા હતા. સમજાણું? એ લે છે એ જ પાપને અનુમોદે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘લલ્લુભાઈ’ના ભાઈ.

ઉત્તર :- હા. ‘લલ્લુભાઈ’. આ પ્રશ્ન અમારે (સંવત) ૧૯૬૯ની સાલમાં ઉઠેલો. દીક્ષા લીધા પહેલા. ૧૯૭૦ની સાલમાં દીક્ષા લીધી. ૫૮મું વર્ષ ચાલે છે ને? સંવત ૧૯૬૯ની સાલમાં આ પ્રશ્ન ઉઠેલો. ‘હીરાજી મહારાજ’ની સાથે. ‘હીરાજીમહારાજ’ને તમે નહિ જોયા હોય. તમે જોયેલા? નહિ જોયા હોય. ૧૯૭૪ની સાલમાં ગુજરી ગયા. એને મેં પહેલો પ્રશ્ન કર્યો હતો. સંવત ૧૯૬૯ની સાલમાં વૈશાખમાં. સંવત ૧૯૬૯. ‘રાણપુર’માં પ્રશ્ન કર્યો હતો. કીધું મહારાજ! હજી દીક્ષા નહોતી લીધી. પણ બધું નક્કી કરતો હતો. કે મહારાજ! આ સાધુ માટે મકાન બનાવેલું હોય. આ અપાસરા બનાવે છે ને? તો કીધું એને નવ કોટિમાં કઈ કોટિ તૂટે? એમ મેં પ્રશ્ન કરેલો. નવ કોટિ સમજાણી? મન, વચન, અને કાયા, કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું. નવ આવ્યા ને નવ? આ તો તે દિ’ પ્રશ્ન થયો હતો. સંવત ૧૯૬૯. ૧૯૬૯ની સાલ. ૫૯ વર્ષ પહેલા. ‘રાણપુર’માં પ્રશ્ન કર્યો હતો. કીધું, આ સાધુ માટે અપાસરા-ઓરડીયું, અપાસરા પાટુ બનાવે. કારણ કે આહાર તો એ નહોતા લેતા. બહુ ચોખ્ખું. ‘હીરાજી મહારાજ’ બહુ ચોખ્ખા હતા. આહાર એને માટે કર્યો, કરાવ્યો એ લેતા જ નહિ. અત્યારે તો આ કાંઈ ઠેકાણું નથી. અત્યારે તો ચા-પાણી બનાવે, દૂધ બનાવે, બીજું બનાવે. લઈ જાય. એ તો તદ્દન માર્ગ જ નથી. એ તો બહુ નિર્દોષ લેતા. પણ અપાસરા સેવતા. એના માટે કરે. એ પ્રશ્ન ઉઠેલો. ‘ગુલાબચંદ ગાંધી’ હતા એક. નામ નહિ સાંભળ્યું હોય. ‘રાજકોટ’ના સાધુ ‘ગુલાબચંદ ગાંધી’ એ ઓલા શું કહેવાય તમારા? જરીફ હતા. ‘ગાંધી ગુલાબચંદભાઈ’. એ ૧૯૭૦ની સાલમાં ભાદરવા સુદ ૪ને દિવસે ‘રાજકોટ’માં ગુજરી ગયા. પણ એ અપાસરો

નહોતા વાપરતા. એને માટે કરેલો અપાસરો, મકાન, ઓરડી, પાટ પડેલી, એ નહોતા વાપરતા. ૧૯૬૮ની સાલમાં એની પાસે મેં પહેલું સાંભળ્યું. કે સાધુને ન ખપે. કીધું આપણને તો આ ખબર નહોતી. સાધુને એને માટે બનાવેલી પાટને એ ન ખપે. એ સાધુ ન હોય. ઠીક કરો આપણે નક્કી હીરાજી મહારાજને પૂછીને અને એણે ગાથા કીધી. તે દિ મોઢે હતી. મારે તે દિ’-દશવૈકાલિકની ગાથા હતી. અઢાર બોલમાં એક પણ બોલ તોડે તો સાધુપણાથી ભ્રષ્ટ થાય. તો ત્યાં એમાં એવું હતું કે એને માટે મકાન, અપાશ્રય, પાટ બનાવેલી જો લે. તો એ સાધુપણાથી ભ્રષ્ટ થાય. એમ એ શ્લોકમાં હતું. એ શ્લોક તે દિ’ મોઢે હતો. ૧૯૬૮ની સાલની વાત છે. અને મેં એને કહ્યો. વાત સાચી લાગે છે હોં તમે કીધું આ. એય...! દાસ! તમે જોયેલાને? ‘વઢવાણ’ના ચોમાસામાં. ૧૯૬૮માં ત્યાં હતું. ૧૯૭૦ની સાલમાં ‘રાજકોટ’. કીધું, આ શું? ‘હીરાજીમહારાજ’ને કહ્યું. અમારા ગુરુ હતા. બહુ શાંત હતા. પણ હવે આ વાત.. એની પાસે દીક્ષા લે છે આ અને આ પૂછે છે આ. હું કહું નહિ. એ નહિ બિચારાને. હું કહું તો અટકશે એવું કાંઈ નહિ. એને એમ માનેલું. કે મને કહે. મેં કીધું, મહારાજ! મારો એક પ્રશ્ન છે કે આ સાધુ માટે મકાન, અપાસરા કે પાટુ કરાવ્યા હોય, આહાર-પાણી ત્યાં લે. તો એને મન, વચન ને કાયા, કરણ, કરાવવું, અનુમોદન. નવ કોટી આવીને અહીંયા? એમાં કઈ કોટિ તૂટે કહો. તો નવ તૂટે? એટલે એમ બોલ્યા કે એમાં એકેય ન તૂટે. એની સામું તો કાંઈ બોલાય નહિ. મનમાં થઈ ગયું કે આ વાત આપણને બેસતી નથી. બહુ આબરૂદાર હતા. હીરાજી મહારાજ તો બહુ આબરૂદાર. બહુ ‘હીરા એટલા હીર’ એવી એની આચરણની ક્રિયા. પણ દષ્ટિ તદ્દન ખોટી. પણ એનો સંપ્રદાયના આચરણ વિષે... પછી દાખલો આપ્યો કે, તમારા ભાઈ ‘ખુશાલભાઈ’ છે. મને દાખલો આપ્યો. એમણે એક મકાન બનાવ્યું, અને એમાં તમે રહો, એમાં કઈ કોટિ તૂટે? મારા મનમાં તો એમ કે એ વાપરે એ જ અનુમોદન છે. નવ કોટિમાં એ અનુમોદન થયું એ કોટિ જ તૂટી ગઈ. એય...! તમારે ‘ગુલાબચંદ્રજી’નું હતું ને? આહાહા...! આ તો ૧૯૬૮ની સાલની વાત છે. ૫૯ વર્ષ પહેલાની વાત છે. કેટલાકનો તો જન્મ પણ નહિ હોય. આપણને બેસતું નથી, ભાઈ! કારણ કે દશવૈકાલિક મોઢે હતું એમાં એક ગાથા હતી. કે જે કોઈ એને માટે કર્યું એ અનુમોદના કરે છે. એટલે એને નવ કોટિ નિર્દોષ રહેતી નથી. એ સાધુ નથી. આહાહા...! એ અહીં કહે છે, જુઓ!

નવ ભેદો. કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, મનથી, વચનથી અને કાયાથી. ‘તેમનાથી સંયુક્ત અન્ન...’ આવા નવ ભંગથી દોષવાળુ અન્ન ‘નવ કોટિએ વિશુદ્ધ નથી...’ નવ પ્રકારે તે નિર્દોષ નથી ‘એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે;...’ માટે એવો આહાર, પાણી, મકાન સાધુ લે નહિ. આહાહા...! અહીં તો હવે બે-બે લાખના, પાંચ-પાંચ લાખના મકાન કરાવે અને મોઢા આગળ ઊભા રહે. આહાહા...! બધું ... ગૃહસ્થોને ખબર ન મળે. ‘અતિપ્રશસ્ત એટલે મનોહર

(અન્ન);...’ જોઈએ એમ કહે છે. એક તો નિર્દોષ જોઈએ અને અતિપ્રશસ્ત એટલે, ‘પ્રમાદાદિનું કે રોગાદિનું નિમિત્ત ન હોય એવું.’ રોગનું કારણ ન થાય, પ્રમાદ એવો.. આકરો આહાર મેસુબ આદિ, કે જેમાં પ્રમાદ થાય. એવો આહાર ન લેવો જોઈએ. નભાવવા, શરીર નભાવવા પૂરતો વિકલ્પ હોય છે.

‘મનોહર...’ એટલે ‘અતિપ્રશસ્ત એટલે મનોહર (અન્ન);...’ શરીરમાં રોગ અને પ્રમાદનું કારણ ન થાય એવો નિર્દોષ. એને માટે કરેલો, બિલકુલ કરેલો, કરાવ્યો, અનુમોદન નહિ. ‘હરિતકાયમય સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓના સંચારને અગોચર...’ જેમાં લીલોતરીનો જીવ હરિતકાય, એકેન્દ્રિયનો એક દાણો પણ એમાં અડેલો હોય નહિ. આ વનસ્પતિ એકેન્દ્રિય જીવ છે ને? પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ આવે છે ને? એકેન્દ્રિયા, બેઇન્દ્રિયા, ત્રણેન્દ્રિયા, ચૌઇન્દ્રિયા, પંચેન્દ્રિયા આ આવે છે ને ઈચ્છામી પડિક્કમણામાં, સામાયિકમાં ઈરિયા વવરોવિયા એ આવે છે ને? અર્થની કોને ખબર હોય. ભગવાન જાણે. એકેન્દ્રિયા, બેઇન્દ્રિયા, ત્રણેન્દ્રિયા, ચૌઇન્દ્રિયા.... જીવિયાઓ, વવરોવિયા, .. મિચ્છામિ દુક્કડમ જાઓ. એય..! ‘જયંતિભાઈ’! કર્યું છે કે નહિ કાંઈ? સામાયિક-બામાયિક કરી છે કે નહિ? આહાહા..!

અહીં કહે છે, જેમાં લીલોતરીનો એક દાણો સચેત, જે અનાજને અડેલો ન હોય. એવું અનાજ પ્રાસુક ગણવામાં આવે છે. એવું પ્રાસુક મુનિ લે. એક દાણો પણ જો બાજરાનો, ઘઉંનો દાણો પડ્યો હોય અને નિર્દોષ આહાર દેવા બાઈ ઊઠે. જો એનો સાડલો કે પગ દાણાને અડી જાય તો મુનિ આહાર ન લે. આવું અમે સંપ્રદાયમાં ઘણાં વર્ષ કરેલું. રાડ નાખતા. સમજાણું કાંઈ? એ બધી ક્રિયાકાંડ, તત્ત્વદષ્ટિ વિનાની. અહીં તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનસહિત મુનિપણાની દશાની વાત છે. એને જાણવું પડશે કે નહિ કે મુનિપણું કેવું હોય? હજી મુનિપણા, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ખબર ન મળે અને એમ સમકિત ક્યાંથી થાય?

‘પ્રાસુક (અન્ન)—એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે.’ લ્યો. એક દાણો પણ જેને અડેલો ન હોય. વનસ્પતિ શબ્દ વાપર્યો છે ને? જુઓને! હરિતકાય સૂક્ષ્મ. સૂક્ષ્મ-કટકો. એક આ ગુવાર આવે છે ને? ગુવાર નહિ. એને કાપે અને ઝીણી છેલ્લી કટકી હોય છે ને? જરીક આમ પડી હોય તો પણ એને આહાર અડવો ન જોઈએ. એ અડેલો આહાર ખપે નહિ. આ ગુવાર ગુવાર. છેલ્લી શું કહેવાય અણી. ગુવારનું શાક કરે ત્યારે તેની છેલ્લી અણી-દાંડલી કાઢી નાખે છે. એ જો અહીં પડી હોય અને એમાં વહોરાવનારનો પગ પડે, તો એ સાધુને ખપે નહિ. એ હરિતકાય સંચારવાળો આહાર છે. અરે..રે..! એમ શાસ્ત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એ કટકી દાંડલી તો અજીવ છે.

ઉત્તર :- અજીવ હોય? જીવ છે. એટલી પણ ખબર નથી? આ લીલો ગુવાર હોય ને, એની કટકીમાં અસંખ્ય લીલા જીવ છે. હરિતકાય લીલોતરી છે આ હરિતકાય કીધું નહિ? એક કટકી આટલી લીલી, આ ભીંડો લ્યો ને. એની પણ છેલ્લી અણી કાઢી નાખે

ને? એ અણીમાં અસંખ્ય જીવ છે. ભગવાન કેવળીએ કહેલા એકેન્દ્રિય જીવ છે. જૈનમાં રહ્યા એને પણ ક્યાં ખબર છે. જય નારાયણ. ભગવાન સાચા. કરો ધર્મ. કેમ? 'કાન્તિભાઈ'!

અહીં તો કહે છે, એ લીલોતરીનો એક કટકો. ભીંડાનો, ગુવારનો... અમારા 'હીરાજી મહારાજ'ની ક્રિયા બહુ ઓલી. અમારી ક્રિયા પણ પંદર વર્ષ બહુ આકરી હતી. વહોરાવવા જાય અને એ લીલોતરીનો કટકો પડ્યો હોય, ને એ બાયનો પગ અડી જાય તો આહાર ન લઈએ. ગૃહસ્થ આપણે 'રાયચંદ ગાંધી' જેવા મોટા દસાશ્રીમાળી છે ને? 'રાયચંદ ગાંધી' 'બોટાદ'માં મોટા ગૃહસ્થ. એને ત્યાં વહોરવા જઈએ ત્યાં મોટા મકાન. એક કટકી આમ પડી હોય એને અડે ત્યાં ધ્યાન રાખજો મહારાજ આવ્યા છે એમ કહે. જો ક્યાંક અડી જશે તો નહિ લે. રાડ નાખે, હોં! 'રાયચંદ ગાંધી' ... ૮૫ વર્ષ ઉપર ૮૦ વર્ષ થયા હશે. એ બિચારા એને દેખીને ડરે. અમે વહોરાવવા જઈએ ત્યાં. એ ક્રિયા તે વખતે સખત માની હતી એ કરી હતી. ડરે, આમ બીવે. ક્યાંક વસ્તુ .. થશે. ક્યાંક લીલોતરીને અડી જશે, તો મહારાજ વયા જશે.

અહીં મુનિ સાચા સંત આત્મજ્ઞાન સહિત, જેને આત્માના આનંદનું અનુષ્ઠાન પ્રગટ થયું છે. એને આહારની વિધિમાં આવી રીતે હોય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! એક વાત.

હવે દેનાર. હવે દેનાર કેવો હોય એને? આહાર આવો હોય, લેનાર આવા હોય. બે વાત થઈ ગઈ ને? હવે દેનાર કેવા હોય. આહાહા...! 'પ્રતિગ્રહ, ઉચ્ચસ્થાન, પાદપ્રક્ષાલન, અર્ચન, પ્રણામ, યોગશુદ્ધિ (મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિ) અને ભિક્ષાશુદ્ધિ—એ નવવિધ પુણ્યથી (નવધા ભક્તિથી) આદર કરીને,...' લ્યો. પેલો ગૃહસ્થ એમ કહે, આહાર-પાણી શુદ્ધ છે. ઝીણી વાત છે. સાચા સંતની વાત છે. સાચા મુનિ હોય એ તો નગ્ન હોય, દિગંબર હોય જંગલમાં વસે.

જૈન પરમેશ્વરે સ્વીકારેલા સંત, મુનિ.. જામો લોએ સવ્વ સાહુણં. એ પદ તો શરીરે નગ્ન હોય. અંદર ત્રણ કષાય રહિત હોય, એ જંગલમાં વસે. ભીક્ષા માટે કોઈવાર ગામમાં આવે. એવી સ્થિતિ વીતરાગના માર્ગમાં અનાદિની છે. વચ્ચે ગડબડ કરી એ એના ઘરની. ભગવાનના ઘરની નહિ. આહાર-પાણી શુદ્ધ છે, એમ કહે પહેલા. મુનિ નીકળે, દિગંબર સંત, આત્મધ્યાની-જ્ઞાની, એમાં આહારનો વિકલ્પ હોય છે. એમાં ગૃહસ્થ નિર્દોષ આહાર-પાણી પડ્યા હોય એ હોં. એને માટે બનાવ્યા હોય એ વાત તો કરી. નિર્દોષ હોય. અને પાંચ-દસ હોય અને એક-બે માણસને થાય એટલું તો પહેલા રાખતા. પહેલા ક્યાં રોટલાની બહુ કિંમત નહોતી. હવે આ બહુ કિંમત થઈ ગઈ. પહેલા તો બે-ત્રણ રૂપિયાનું મહિને ખાતા. રાંડી રાંડને પાંચસો રૂપિયા આવે અને અઢીસો બાંધી દે તો બહુ થાતું. ૬૦ વર્ષ પહેલા સાંભળ્યું હતું. શું કહેવાય આ? પોત.. પોત. પોત કહેતા કે નહિ? બધું જોયું છે

ને? ૬૦ વર્ષ પહેલા. પાંચસો રૂપિયા થાય. કહે ઓ..હો.. બહુ. એના અઢી રૂપિયા... તે દિ' આઠ આના નહોતા ને. હવે આ દોઢ રૂપિયો થયો. તે દિ' આઠ આના વ્યાજ હતું. અઢી રૂપિયા બસ છે એને. ચોખ્ખું લેતા.

અહીં કહે છે કે ચોખ્ખો ઘરનો આહાર હોય, એમાં મુનિ આવ્યા હોય. પધારો મહારાજ, કૃપા કરો. એમ કહે તો એ ઊભા રહે. એમ ને એમ ઘરમાં ન ઘૂસી જાય એમ કહે છે. દુનિયામાં બધો ફેરફાર ફેરફાર છે. 'ઉચ્ચ સ્થાન...' છે ને? 'એમ કહીને આહારગ્રહણની વિનંતિ કરવી તે; કૃપા કરવા માટે વિનંતી; પ્રભુ પધારો! આદરસન્માન. [આમ પ્રતિગ્રહ કરવામાં આવતાં, જો મુનિ કૃપા કરી ઊભા રહે તો દાતાના સાત ગુણોથી યુક્ત શ્રાવક તેમને પોતાના ઘરમાં લઈ જઈ, ઉચ્ચ સ્થાને બિરાજમાન કરી,...]' પાટલો-બાટલો રાખીને 'પગ ધોવે, પૂજન કરે છે...' એવી વીતરાગ માર્ગમાં અનાદિની વિધિ છે. એ પછી આ બધો ફેરફાર થઈ ગયો. અનાદિનો એ માર્ગ છે. મહાવિદેહમાં તો એ જ માર્ગ વર્તે છે. ભગવાન 'સીમંધર' પરમાત્મા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજે છે. ત્યાં આવો જ માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? અરે..રે..!

'પગ ધોઈને, પૂજન કરે છે અને પ્રણામ કરે છે. પછી મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક શુદ્ધ ભિક્ષા દે છે.' છે ને? 'અર્ચન, પ્રણામ, યોગશુદ્ધિ (મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિ) અને ભિક્ષાશુદ્ધિ—એ નવવિધ પુણ્યથી (નવધા ભક્તિથી) આદર કરીને,...' દેનારો કેવો હોય? શ્રદ્ધાવાળો હોય એને ઘરે આહાર લે, એમ કહે છે. જેને-તેને ઘરે ચડી ન જાય. અરે..રે..! ભારે વાત! આ વાત તો સાંભળવી કઠણ પડે. આ તો અનાદિનો આ માર્ગ હતો, માર્ગ એ છે. સમજાણું?

'શક્તિ,...' પોતાની ઊભા રહેવાની શક્તિ હોય. મૂંઢ હોય એવો નહિ. 'અલુબ્ધતા,...' દેનારને ગૃહિ ન હોય. એવો આહાર-પાણી દઈ શકે. લેનારો આવો ધર્મી હોય, ધર્માત્મા, સંત, નગ્નમુનિ, સ્વરૂપમાં અનુષ્ઠાનમાં લીનવાળો હોય, વિકલ્પ છે થોડો લેવા આવે ત્યારે. 'ભક્તિ,...' સહિત આપે. 'જ્ઞાન,...' સહિત હોય અને ભાનવાળો હોય. દેનારને ભાન હોય. મુનિપણું આવું હોય, એને દેવાની વિધિ આવી હોય. એવું એને જ્ઞાન હોય. ભાન વિનાનો આંધળો ન હોય. એને હૃદયમાં દયા હોય. શ્રાવકને સાચા શ્રાવકની વાત ચાલે છે, હોં! આ વાડાની વાત નથી. 'દયા અને ક્ષમા—એ (દાતાના) સાત ગુણો...' લ્યો. દેનારના સાત ગુણો હોય. આહાહા..! 'સહિત શુદ્ધ યોગ્ય-આચારવાળા ઉપાસક વડે દેવામાં આવેલું...' લ્યો. શુદ્ધ યોગ્ય આચારવાળા ઉપાસક વડે. જોયું ને? શ્રાવક પોતે આવો હોય એમ કહે છે. આવા ગુણવાળા 'શુદ્ધ યોગ્ય-આચારવાળા ઉપાસક...' શ્રાવક. એ 'વડે દેવામાં આવેલું (નવ કોટિએ શુદ્ધ, પ્રશસ્ત, પ્રાસુક)...' એ બધું આવી ગયું ને? ત્રણ બોલ આવી ગયા. નવ કોટિએ શુદ્ધ 'પ્રશસ્ત,...' એટલે પ્રમાદ અને રોગ ન થાય એવો આહાર અને 'પ્રાસુક...' એટલે એમાં હરિતકાયનો સંચાર, એકેન્દ્રિય જીવ એને અડેલો ન હોય. એવું 'ભોજન જે પરમ

તપોધન લે છે, તેને એષણાસમિતિ હોય છે. આમ વ્યવહારસમિતિનો ક્રમ છે.’ વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર તીર્થંકરના માર્ગમાં આ વિધિ છે. એમાં છે કે નહિ?

‘હવે નિશ્ચયથી એમ છે કે—જીવને પરમાર્થે અશન જ નથી;...’ એ તો મુનિને શરીર નભાવવા જરી વિકલ્પ આવ્યો, તો આ હોય છે. પણ ખરેખર તો આહાર-પાણી તો જડ છે. આત્મામાં છે જ નહિ અને આત્મામાં એ અડતા પણ નથી. આહાહા...! એ તો માટી છે. દાળ, ભાત, શાક એ તો અજીવતત્ત્વ છે. જીવતત્ત્વમાં એ છે જ નહિ. આહાહા...! ‘પરમાર્થે અશન નથી; છ પ્રકારનું અશન વ્યવહારથી સંસારીઓને જ હોય છે.’ વિકલ્પ છે એટલે કહેવાય છે. ઘણાં પ્રકાર નીકળે છે. ‘સમયસાર’માં કહ્યું છે કે ‘પ્રવચનસાર’માં. ‘સમયસાર’માં ગાથા નથી આવતી. ૪૧૫ ગાથા આ છે ને? ટીકામાં છે. ‘નોકર્મ-આહાર, કર્મ-આહાર, લેપ-આહાર, કવલ-આહાર, ઓજ-આહાર અને મન-આહાર...’ અને આ ગાથાનું .. સરખું નથી ‘પ્રવચનસાર’માં. આ ગાથાના જે શબ્દ છે એવા શબ્દ ઓલામાં નથી. ‘પ્રવચનસાર’માં થોડો ફેર છે. ૨૦મી ગાથામાં છે ને આ? ૨૦મી ગાથા.

णोकम्मकम्महारो लेप्पाहारो य कवलमाहारो ।

उज्ज मणो वि य कमसो आहारो छव्विहो णेयो ।।

‘કમ્મહારો લેપ્પાહારો’ એટલો ફેર છે. આમાં છે. ‘णोकम्मकम्महारो लेप्पाहारो य कवलमाहारो ।’ આમાં એ ફેર છે. આહાહા...! આ શબ્દમાં જરી ફેર છે. જુઓ! આ મુનિપણું કેવું હોય એનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા કરાવે છે. જેને સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પણ ખબર ન મળે, એને આત્મા શું છે એની ખબર હોય નહિ. આહાહા...! છ પ્રકારના નામ લીધા જુઓ! ‘નોકર્મ-આહાર,...’ નોકર્મ એટલે? શરીરના આ પરમાણુ હોય ને આ. ઔદારિકના રજકણ હોય છે ને? એ નોકર્મ. કેવળીને પણ એ રજકણ આવે છે ને? ‘કર્મ-આહાર,...’ આ રજકણો કર્મના. ‘લેપ-આહાર,...’ અંદર ચોપડે. ‘કવલ-આહાર,...’ કોળિયા લે. ‘ઓજ-આહાર,...’ આ પંખી. પંખી જેમ પાંખ વડે બચ્ચાને પોષે છે ને? એ ઓજ-આહાર કહેવાય. ‘મન-આહાર—’ દેવોને મનનો આહાર હોય છે. હજાર વર્ષે એને ઇચ્છા થાય. એને મનથી આહાર આવે. એ છ પ્રકારનો આહાર છે લ્યો.

‘અશુદ્ધ જીવોના વિભાવધર્મ વિષે વ્યવહારનયનું આ ઉદાહરણ છે.’ આહાર લેવો એ વિકલ્પ છે એવો અશુદ્ધભાવ છે, એના વતી અહીં વાત છે. અથવા છ પ્રકારનો આહાર એને માટે બધો છે. ‘હવે નિશ્ચયનું ઉદાહરણ કહેવામાં આવે છે.’ લ્યો. આ ૨૨૭ ગાથા છે.

जस्स अणेसणमप्पा तं पि तवो तप्पडिच्छगा समणा ।

અર્ણવં મિક્ષમણેસણમધ તે સમણા અણાહારા।।

ગાથાર્થ :- ‘જેનો આત્મા એષણરહિત છે. (અર્થાત્ જે અનશનસ્વભાવી આત્માને જાણતો હોવાને લીધે સ્વભાવથી આહારની ઇચ્છા રહિત છે)...’ શું કહે છે? મુનિને તો આત્મામાં આહાર છે જ નહિ. આહાર તો જડ-ધૂળ છે. એ આત્મામાં છે નહિ. એ આત્મા આહાર વિનાનો છે એવી જે દશા, એવું આત્માનું ભાન એને જ એષણ કહેવામાં આવે છે. એ ‘એષણરહિત છે. (અર્થાત્ જે અનશનસ્વભાવી આત્માને જાણતો હોવાને લીધે સ્વભાવથી આહારની ઇચ્છા રહિત છે)...’ એમ કહે છે. એને આહારની ઇચ્છા છે નહિ. આહાહા...! ઇચ્છા તો રાગ છે.

મુમુક્ષુ :- આત્માને હોય કોઈ દિ’?

ઉત્તર :- આત્મામાં કેવી એ વસ્તુ. આ તો વિકલ્પ ઉકયો હતો એવા જીવની વાત કરી હતી. વીતરાગ માર્ગ બહુ ઝીણો છે.

‘તેને તે પણ તપ છે;...’ શું કીધું? એ આત્મા અનશન સ્વભાવી છે. એટલે કે આહાર-પાણી વિનાના સ્વભાવવાળો છે. એવું જે ભાન, એ જ એક તપ છે. ભગવાનઆત્મામાં જ્યાં વિકલ્પ નથી, ત્યાં આવા આહાર અને પાણી એમાં અંદર છે નહિ. આહાહા...! એવું જે ચૈતન્યતત્ત્વ છે. કહે છે, ‘(અનશનસ્વભાવી આત્માને...)’ એટલે. અશન, અનશન. અશન રહિત અનશન સ્વભાવી એમ. અશન એટલે આહાર-પાણી એ. અનશન એટલે આહાર-પાણી વિનાનો. એવો આત્માને જાણતો હોવાને લીધે. અરે...! હું તો આહારના રજકણ અને રાગ વિનાનો છું. આહારના રજકણ તો અજીવ છે. અને રાગ છે એ તો આસ્રવતત્ત્વ છે. હું તો એ આસ્રવ અને અજીવ રજકણથી જુદો ચીજ મારી છે. આહાહા...! એવા આત્માને અશનરહિત સ્વભાવવાળો જાણતો, એ જ એક તપ છે, કહે છે. શું કહ્યું? સમજાણું કાંઈ?

આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! સિદ્ધ સ્વરૂપ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થકરે કહ્યો, દેહના રજકણોથી જુદો છે, કર્મથી જુદો છે. કર્મ જડ છે. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ આસ્રવથી જુદો. તો એ આહાર-પાણીથી જુદો છે. એવી જે આત્માની સ્થિતિ.. આહાર-પાણી કાંઈ પણ સ્વરૂપમાં નથી. એવો હું છું. એવું જે જ્ઞાન-ધ્યાન એ તપ છે. કહ્યું કે નહિ? શું કહ્યું? અનશન સ્વભાવી આત્માને જાણતો. એટલે? અનશન સ્વભાવી એટલે? અશન, અનશન. અશન-અનશન. અશન આહાર-પાણીથી રહિત અનશન. એવો અશન વિનાનો આત્મા. જેમ શરીર વિનાનો આત્મા એમ આહાર-પાણી વિનાનો આત્મા, એવી આત્માની અનુભવદૃષ્ટિ હોવાથી એની સ્થિરતા અંતરમાં છે. એને જ તપ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ? વિશેષ વાત લેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવા!)